

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ГОНЧАРЕНКО О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
приватного, комерційного
та цивільного права
(Київський національний торговельно-
економічний університет)

УДК 346.1

ВИДИ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено види саморегулівних організацій в Україні на сучасному етапі. Виділено такі види: 1) статусні (офіційні) саморегулівні організації, 2) безстатусні (неофіційні) саморегулівні організації; 3) безстатусні (неофіційні) спеціалізовані саморегулівні організації. Також запропоновано розрізняти такі саморегулівні організації: 1) за сферою, видом, галуззю господарської діяльності; 2) за наділеними державою повноваженнями; 3) за регіональним статусом; 4) за обов'язковістю членства; 5) за функціональною спрямованістю та ін.

Ключові слова: саморегулювання, саморегулювання господарської діяльності, саморегулівні організації, статусні саморегулівні організації, безстатусні саморегулівні організації.

В статье определены виды саморегулируемых организаций в Украине на современном этапе. Выделены следующие виды: 1) статусные (официальные) саморегулируемые организации, 2) безстатусные (неофициальные) саморегулируемые организации; 3) безстатусные (неофициальные) специализированные саморегулируемые организации. Также предложено различать такие саморегулируемые организации: 1) по сфере, видам, отрасли хозяйственной деятельности; 2) по наделенным государством полномочиями; 3) за региональным статусом; 4) за обязательностью членства; 5) за функциональной направленностью и др.

Ключевые слова: саморегулирование, саморегулирование хозяйственной деятельности, саморегулируемые организации, статусные саморегулируемые организации, безстатусные саморегулируемые организации.

The article identifies the types of self-regulatory organizations in Ukraine at the present stage. The following types are distinguished: 1) status (official) self-regulatory organizations; 2) non-statutory (unofficial) self-regulatory organizations; 3) non-statutory (unofficial) specialized self-regulatory organizations. It is also suggested to distinguish between the following self-regulatory organizations: 1) according to the sphere, type, branch of economic activity; 2) for the powers entrusted to the state; 3) by regional status; 4) on the obligatory membership; 5) according to the functional orientation, etc.

Key words: self-regulation, self-regulation of economic activity, self-regulatory organizations, status self-regulatory organizations, non-statutory self-regulatory organizations.

Вступ. Актуальним напрямом розвитку законодавства України є напрацювання, удосконалення та систематизація нормативно-правових актів щодо саморегульвних організацій у господарській діяльності. Така діяльність можлива за умови ретельного аналізу сучасного стану нормативної бази забезпечення діяльності цих організацій, визначення їх видів. Саморегульвні організації є фактично інструментом, за допомогою якого представники бізнесу можуть підлаштувати свої приватні інтереси під публічні потреби суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення видів саморегульвних організацій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики саморегульвних організацій здійснювали такі вчені: О. Бакалінська, О. Беляневич, В. Кочин, В. Махінчук, В. Полухович, Н. Філатова та ін. Недостатньо висвітленим залишається питання видів саморегульвних організацій, зважаючи на нерозвиненість українського законодавства у цій царині.

Результати дослідження. Офіційно визнано в Україні лише 24 саморегульвні організації, що провадять діяльність у шести сферах, зокрема вісім саморегульвних організацій з оціночної діяльності, зокрема з оцінювання земель, дві із землеустрою, п'ять із діяльності арбітражних керуючих, чотири з архітектурної діяльності, п'ять із професійної діяльності на ринку цінних паперів [1].

Сьогодні в Україні склалася ситуація, яка дає привід для поділу саморегульвних організацій на три основні підвиди: 1) статусні (офіційні) саморегульвні організації, які визнані такими у встановлений законом спосіб та наділені/ненаділені відповідними делегованими повноваженнями; 2) безстатусні (неофіційні) саморегульвні організації, які не визнані саморегульвними через відсутність законодавчого підґрунтя (визначеності), однак, виходячи із мети, завдань та функцій яких, можна стверджувати про фактичну діяльність як саморегульвних організацій (як правило, це громадські об'єднання підприємців певної галузі, виду господарської діяльності; господарські асоціації, так звані «бізнес-асоціації»); 3) безстатусні (неофіційні) спеціалізовані саморегульвні організації, які не визнані саморегульвними та мають особливе законодавче регулювання (торгово-промислові палати; фондові та товарні біржі).

У науковій літературі громадські об'єднання підприємців, які об'єднують різні групи підприємців за різними ознаками, поділяють на: регіональні та галузеві бізнес-асоціації; об'єднання загального спрямування (Український Союз промисловців і підприємців); за професійними ознаками (Асоціація приватних пекарів та кондитерів України); об'єднання, що займаються майновими питаннями (Всеукраїнська асоціація управління інвестиціями, Асоціація інвестиційного бізнесу), надання консультативних послуг (Ліга страхових організацій України, Українська асоціація маркетингу); громадські організації, які об'єднують мережу закладів інфраструктури з питань підтримки малого та середнього бізнесу (Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів), громадські організації за соціальною спрямованістю (Асоціація працевдатних інвалідів); громадські організації за національними ознаками (Міжнародна громадська організація «Торговий дім Україна – В'єтнам», Союз українців), з підтримки міжнародного бізнесу (Асоціація сприяння міжнародному бізнесу) [2, с. 286–287]. Водночас слід підкреслити, що не всі громадські об'єднання підприємців належать до безстатусних саморегульвних організацій. Основним критерієм такого віднесення є мета діяльності та роль, яку відіграє організація для сприяння врегулювання господарської діяльності у певній галузі. Слід додати, що і в інших державах існують бізнес-асоціації, неурядові організації, торгівельні організації, які мають вплив на розвиток окремих галузей економічної діяльності, зокрема шляхом розроблення певних стандартів та етичних кодексів, запровадження «доброї» практики, однак не набувають офіційного статусу саморегульвної організації (далі – СРО). Звісно, етичні кодекси, «добра практика» належать до засобів саморегулювання, їх створення є одним із видів діяльності як саморегульвних організацій так інших юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Існуючі організації підприємців також можна поділити на організації з міжнародним, загальнодержавним, міжрегіональним та місцевим статусом [3, с. 88]. Загалом, класифікувати саморегульвні організації можна і за іншими критеріями, наприклад, за функціональною

спрямованістю, за порядком створення, за видом економічної діяльності, для регулювання якої вони створюються, за взаємодією у межах організації, за видами контрольних функцій тощо [4, с. 71].

Проблематичним залишається питання належності до саморегулювальних організацій торгово-промислових палат та товарних і фондових бірж. Думки стосовно цього розділилися. Указується, що торгово-промислові палати не є різновидом СРО, оскільки вони не відповідають усім тим ознакам, які є обов'язковими для таких організацій [5, с. 287–288]. В. Махінчук стверджує, що торгово-промислові палати є саморегулювальними організаціями у багатьох державах [6, с. 85]. На нашу думку, саме торгово-промислові палати є класичними саморегулювальними організаціями, оскільки на це вказує мета, функції та роль, яку вони відіграють у врегулюванні економічної діяльності. Відповідно до статті 1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 року № 671/97-ВР, торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією [7]. Саме самоврядність є ознакою саморегулювальної організації, однак не єдиною та превалюючою. Крім того, торгово-промислові палати альтернативно та у межах законодавства мають створювати сприятливі умови для підприємницької діяльності. Зважаючи на зазначене, слід підсумувати, що торгово-промислові палати – це безстатусні саморегулювальні організації в Україні загального спрямування, які діють на національному та регіональному рівнях.

Щодо правового статусу бірж, то можливий певний екскурс в історію. Біржі визначали механізм укладання та реалізації угод, стандарти фінансової відповідальності брокерів, порядок розкриття інформації інвесторам щодо компаній, цінні папери яких пройшли лістинг [8]. Якщо стосовно правового статусу торгово-промислових палат відбулося певне визначення як можливої саморегулювальної організації, то щодо товарних і фондових бірж питання залишається відкритим. Так, Н. Філатова стверджує, що біржі не можуть бути визнані саморегулювальними організаціями за формальними обставинами та функціональна спрямованість і мета утворення СРО і бірж є також цілком різними, виконуючи низку регулятивних функцій щодо своїх членів та їхньої професійної діяльності, пов'язаної з біржовою торгівлею, біржа не здійснює ці функції з метою захисту інтересів самих членів біржі та їхніх контрагентів у біржових контрактах [5, с. 288]. Частково погоджуючись з автором, хочеться додати таке. Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року № 3480-IV, фондова біржа здійснює діяльність зі створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно пропозицій цінних паперів та членами фондової біржа можуть бути виключно торговці цінними паперами [9]. Тобто фондова біржа організує діяльність суб'єктів господарювання, використовуючи при цьому функції регулювання (упорядкування) внутрішніх відносин між ними. Водночас фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю та прибуток спрямовується на її розвиток, що не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками), а не як саморегулювальна організація, хоча має певні ознаки саморегулюваності, тобто неофіційної саморегулювальної організації. В. Махінчук слушно стверджує: «Уважаємо, що у визначенні організаційно-правової форми біржі як ринку та юридичної особи має бути принцип побудови непідприємницького товариства із створенням визначеного законодавством статутного фонду. Це дозволить уникнути непорозуміння і намагання пристосувати господарське за своїм визначенням товариство до суто непідприємницької діяльності» [10, с. 40]. Вивчаючи закордонний досвід, В. Базилевич, В. Шелудько, В. Вірченко вказують: «Найбільш поширеною формою формального СРО на ринку цінних паперів (як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються) є, як і раніше, фондові біржі, хоча роль бірж (як регуляторів) сьогодні суттєво зменшилася по всьому світу. Це цілком природне явище, оскільки регулювання ніколи не було основною діяльністю біржі [11, с. 170]. Тому вважаємо доцільним віднести фондові біржі до безстатусних спеціалізованих саморегулювальних організацій в Україні.

Що стосується функцій, то ми можемо визначити фондові біржі як організаторів ринку, як розповсюджувачів інформації, як ринкових регуляторів, як установників стандартів,

як підприємства бізнесу [12, с. 73]. Фондові біржі є організаціями, що працюють в умовах конкуренції, тому змушують біржі створювати більш оптимальні правила регулювання порівняно з тими, що вводяться органами державного регулювання, які не відчувають конкурентного тиску [13].

Аналогічна ситуація із товарними біржами. Згідно із Законом України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 року № 1956-XII, товарна біржа має право встановлювати власні правила біржової торгівлі та біржового арбітражу, які є обов'язковими для всіх учасників торгів. Отже, товарна біржа – це також безстатусна спеціалізована саморегульована організація.

Згідно із статтею 21 Господарського кодексу України, роботодавці мають право на об'єднання в організації роботодавців для реалізації та захисту своїх прав. Такі об'єднання можуть бути спілками та іншими статутними об'єднаннями роботодавців. Відповідно до Закону України «Про організації роботодавців, об'єднання, права і гарантії діяльності» від 22.06.2012 року № 5026-VI, об'єднання організацій роботодавців – неприбуткова громадська організація, яка об'єднує організації роботодавців, об'єднання, яка також діє за принципом самоврядування [14]. Також закон передбачає, що такі об'єднання можуть бути визнані саморегульованими організаціями. Однак такі організації не належать до саморегульованих організацій у господарській діяльності чи статусних, чи безстатусних, оскільки вони об'єднуються не за ознакою діяльності у певній сфері, виді, галузі економічної діяльності, а як такі, що залучають працю фізичних осіб. Наприклад, основною метою діяльності Федерації роботодавців є представлення та захист прав і законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, зокрема в їх відносинах з іншими сторонами діалогу [15]. Спрямованість діяльності таких організацій тяжіє до вирішення соціальних питань, а не упорядкування економічних аспектів певної галузі.

Із метою вирішення безстатусних саморегульованих організацій від інших громадських об'єднань важливим є масштаб діяльності та вплив, який вони здійснюють на врегулювання господарської діяльності у певній галузі. Ідеться про взаємодію у площинах налагодження відносин між власне суб'єктами господарювання, органами влади та споживачами, врегулювання конфліктів. Відомо, що деякі громадські об'єднання суб'єктів господарювання діють лише формально та у багатьох випадках інертно, тому ні про жодну безстатусну саморегульовану організацію у цьому разі не йдеться. Водночас відсутність законодавчих підстав для визнання та реєстрації саморегульованої організації у певній галузі господарської діяльності створює перешкоди для повноцінного розвитку діяльності суб'єктів господарювання та захисту інтересів. Тому суб'єкти господарювання вимушені реєструвати свої організації громадськими об'єднаннями, оскільки інших форм для реалізації своїх інтересів у певних галузях господарської діяльності законодавством не визначено. Стосовно цього В. Махінчук слушно зазначає: «Сьогодні підприємницьке співтовариство, об'єднане у всілякі асоціації за професійною ознакою – оцінювачів, аудиторів, і т.д., існує на основі закону про некомерційні організації, тобто на тому самому праві, на якому існує, наприклад, товариство рибалок-любителів. Ризикнемо припустити, наприклад, що для цілей економічного розвитку це не може бути одне і те ж право» [6, с. 183].

У назвах саморегульованих організацій можуть використовуватися такі титули: Асоціація, Гільдія, Ліга, Палата, Спілка, Союз, Федерація, Об'єднання тощо. Окремо фондова біржа, торгово-промислові палати.

На Заході Європи діють організації професійного самоврядування інженерів-будівельників, архітекторів, дизайнерів, урбаністів, які у багатьох випадках мають назву палат. Наприклад, Баварська палата інженерів-будівельників і Баварська палата архітекторів, Берлінська палата архітекторів і будівельників, Польська палата інженерів будівництва, Палата архітекторів Польщі, Палата урбаністів Польщі тощо. Держава свідомо передає частину своїх функцій недержавному сектору [16].

Цікавими є положення Статуту Асоціації «Авіаційні системи України». Зокрема, Асоціація є юридичною особою – господарською асоціацією, може здійснювати господарську діяльність, однак, її метою не є отримання прибутку. До основних завдань крім інших від-

несено: сприяння проведенню єдиної науково-технічної політики в галузі розвитку авіації України, покращення обороноздатності України; створення банку даних прогресивних технологій; утворення в складі Асоціації тимчасових чи постійних творчих колективів для вирішення завдань; розроблення та погодження програм підготовки та підвищення кваліфікації льотних та інженерно-технічних працівників служб авіації; організація підтримки діяльності учасників Асоціації, спрямована на зменшення витрат та ін. [17]. Як бачимо, у цьому прикладі деталізованими виступають багато функцій асоціації, зокрема спостерігаємо відображення і публічних.

Указівку на реалізацію публічних функцій зустрічаємо і в Статуті Асоціації виробників цементу України. «Місією якої є активний захист інтересів виробників клінкеру і цементу України та авторитетне відображення поглядів членів Асоціації у питаннях, що стосуються галузі. Позиціонування галузі – провідної сили у сталому розвитку України» [18]. Можна зазначити, що цей приклад непоодиноким, низка безстатусних СРО пов'язують свою діяльність із реалізацією публічної мети: сприяння розвитку страхової діяльності в Україні, розвитку ринку у сфері страхування, фінансових та страхових послуг, забезпечення зв'язків із громадськістю [19], сприяння розвитку прозорого класичного убезпечення (страхування) в Україні, з метою інтеграції українського та європейського ринків убезпечення (страхування), захисту інтересів Учасників Асоціації [20], вказуючи і на приватну і публічну мету своєї діяльності.

Висновки. Отже, виходячи з наведеного вище складно здійснити сучасну класифікацію саморегульованих організацій в Україні, зважаючи на нерозвиненість цього явища. Прагнучи бачити позитивну перспективу становлення та розвитку саморегульованих організацій в Україні у майбутньому, автор пропонує такі підходи до класифікації та відповідно до них такі види:

- 1) за сферою, видом, галуззю господарської діяльності (найбільш диференційована класифікація, щодо якої важко встановити вичерпний перелік, зважаючи на постійні видозміни та інновації у господарській діяльності). Наприклад, саморегульовні організації у будівельній, архітектурній, фармацевтичній, видобувній, газової галузях, легкій та важкій промисловості та інші. Перспективний напрям: саморегульовні організації на ринку криптовалют;
- 2) за наділеними державою повноваженнями: саморегульовні організації з делегованими повноваженнями та без них (можуть бути певні модифікації залежно від обсягу наділення державою публічними повноваженнями саморегульованих організацій);
- 3) за регіональним охопленням саморегульовні організації можуть бути: міжнародними універсальними (глобальними), міжнародними регіональними (європейськими, африканськими), національними, регіональними, обласними, місцевими;
- 4) за обов'язковістю членства: з обов'язковим членством та добровільним;
- 5) за функціональною спрямованістю: розрізняються залежно від превалюючої функції організації (нормотворчої, репрезентативної, захисної тощо);
- 6) залежно від використання засобів саморегулювання господарської діяльності;
- 7) залежно від використання методів врегулювання спорів між учасниками саморегульованих організацій тощо.

Список використаних джерел:

1. Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/pro-shvaleppya-konc>. Дата звернення 16 травня 2018 року.
2. Гой І., Смелянська Т. Підприємництво: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 368 с.
3. Росіхіна В. Законодавче регулювання «третього сектора» та формування громадянських організацій підприємців в Україні. Актуальні проблеми права і державної політики у сфері підприємницької діяльності в Україні. Збірник наукових праць. За заг. ред. докт. екон. наук, проф. Варналія З.С. і канд. юрид. наук, доцента Кампо В. Київ, 2004. С. 80–94.
4. Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 68–72.

5. Філатова Н. Поняття та ознаки саморегульвних організації. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1 (72). С. 280–290.
6. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні: моногр. Київ: ЮрінкомІнтер, 2013. 320 с.
7. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 13. Ст. 52.
8. Mahoney, Paul G. The exchange as regulator. (Symposium: The Allocation of Government Authority) / Virginia Law Review, Virginia Law Review Association, 1997 Oct v.83, no.n7, 1997 Oct, P. 1453–1500.
9. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон від 23.02.2006 року № 3480-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>. Дата звернення 16 травня 2018 року.
10. Махінчук В. Поняття та сутність саморегульвних підприємницьких відносин. Підприємництво, господарство та право. 2012. № 12. С. 39–40.
11. Фондовий ринок: Підручник : у 2 кн. Кн. 2 / В. Базилевич, В. Шелудько, В. Вірченко та ін.; за ред. В. Базилевича; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання, 2016. 686 с.
12. Narziev Otabek. Problems and prospects of development legal bases of stock market regulation in Uzbekistan. Teise. 2009. 71. P. 70–87.
13. Kahan Marcel. Some Problems with Stock Exchange-Based Securities Regulation. Symposium: The Allocation of Government Authority (Oct., 1997). Vol. 83, № 7. Virginia Law Review. P. 1509–1519.
14. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» Закон від 22.06.2012 року № 5026-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>. Дата звернення 30 травня 2018 року.
15. Статут Федерації роботодавців України: Затверджено Установчим з'їздом Федерації роботодавців України від 27 вересня 2002 року. URL: http://fru.ua/images/doc/expertise/Statut_FRU.pdf. Дата звернення 10 червня 2018 року.
16. Непомнящий О. Децентралізація державного регулювання будівельної діяльності: закордонний досвід для України. Державне будівництво. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2014_1_30.
17. Статуту Асоціації «Авіаційні системи України». URL: https://asspilotov.io.ua/s912028/statut_asociacie. Дата звернення 10 червня 2018 року.
18. Асоціація виробників цементу України. URL: <http://www.ukrcement.com.ua/>. Дата звернення 16 травня 2018 року.
19. Статут Асоціації «Страховий бізнес». URL: <http://insurancebiz.org/about/charter.php>. Дата звернення 16 травня 2018 року.
20. Асоціація «Українська федерація ubezpieчення» URL: <http://ufu.org.ua/ua/about/info/charter/>. Дата звернення 16 травня 2018 року.

